

Naslovna stran

Lea Fatur

Vislavina odpoved
Povest iz druge švedsko-poljske vojne

Woodstar Publisher, 2016

O tej e-knjigi

“Vislavina odpoved“; Lea Fatur, 1912

© Woodstar Publisher, 2016

BISBN 978-999-2727-04-33 (pdf)

BISBN 978-999-2727-05-33 (mobi)

BISBN 978-999-2727-06-33 (ePub)

BISBN 978-999-2727-07-33 (azw3)

Publicirala v elektronski obliki založba Woodstar Publisher S. A., December, 2016.

Avtorske pravice in licenca

Vse pravice pridržane.

Nobenega dela te e-knjige ni dovoljeno reproducirati, prenašati ali uporabljati v izvorniku ali v prevodu v kakršni koli obliki in s katero koli tehniko, elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali s katerim koli sistemom za shranjevanje, obdelavo in prenos podatkov brez pisnega dovoljenja založbe.

Ta e-knjiga je namenjena vaši osebni uporabi. Ni je dovoljeno prodajati naprej ali podariti drugim osebam. Če bi želeli to e-knjigo podeliti z drugo osebo, prosimo kupite dodatni izvod za vsaki osebi, kateri bi jo radi podarili. Če berete to e-knjigo, a je niste kupili ali ni bila kupljena za vašo osebno uporabo, potem bi bilo dobro, da bi si kupili vaš lasten izvod. Zahvaljujemo se vam, ker upoštevate in spoštujete avtorsko delo vseh sodelujočih avtorjev in založbe.

Vsebina

Naslovna stran 2

O tej e-knjigi 3

Avtorske pravice in licenca 3

Vsebina 3

Vislavina odpoved 4

I. 4

II. 9

III. 13

IV. 19

V. 24

VI. 27

VII. 31

VIII. 33

IX. 37

X. 43

Vislavina odpoved

I.

Prve dni pomladi 1655. Nebo gleda sivo in mračno na mokro zemljo, megla zastira pogled v daljavo. Po širnih planjavah Velike Poljske se taja sneg, v pragozdih se zbira voda v potoke, teče šumeč proti materi reki. Visla narašča, izliva svoje kalne valove daleč preko široke struge, zaliva z blatom rakitovje in protje, ziblje in trže bičje, nosi mrtve gozdne velikane.

Splavi, naloženi z žitom, z zverinskimi kožami, plavajo po Visli. Nad njo lete oblaki vračajočih se ptic-selivk, ki pozdravljajo kričé znane pokrajine, stara gnezdišča. Mazovec na splavu krmari previdno po toku nagle vode, se ogiblje skrbno plavajočih debel, opazuje let ptic, poslušá njih krik in naredi znamenje v zrak - mrmrá zarotne besede, ki naj odpodé od njega nesrečo, katero mu naznanja selivk neobičajen let in krik.

Po blatni varšavski cesti, ki spremlja in zapuščá reko, po cesti, ki pelje kakor Visla od kraljeve Varšave do Gdanskega, mogočnega trgovskega mesta, se zibljejo danes pogostoma čapke mazovških vitezov, vihrajo njih beli sieraki, se svetijo ročaji njihovih palašev, karabel in rapirjev. Horal iz daljnih karpatov, ki prepotuje s svojo, z drevesnim lubjem pokrito mažo, ves svet, trgujoč z gorskim sirom, krpatskim suknom, s soljo in pisanimi trakovi - Horal se umakne, strese blato raz svojih krpic iz lipovega ličja in zmaja z glavo: "Mazovška žlahta na konju - vrag v deželi."

Iz zakajenih hat ob cesti stopi tlačán, gleda za vitezi, pogleda v zrak, na gozdove, na polje - strese lase. Zakaj? Po dobravah se napanja brstje, veter odnaša zadnje velo listje. Povsod bode zelenje iz zemlje. Zvonček, teloh, trobentica, treslika in pasji zob, zajček in vijolica, mačice in tačice naznanjajo zimino smrt.

Iz dolgih ogonov gleda jara ozimina polna upanja v svet. To je, kakor vsako pomlad, po starem naravnem redu. Ali ptice selivke, zli znak, ne prihajajo v starem redu. Oblaki divjih gosi, jate žerjavov in drozgov, sljuge in lastovice, čaplje in jerebice, kljunači in pevači, vse je pomešano, vse kriči, naznanja nered, poboj. Kakor da je pripodil kdo ptice iz toplega, prijetnega viraja, iz dežele onkraj megle in voda, kjer vlada blaženo večno poletje.

Čudno je tudi, da prihajajo iz z meglo zakrite daljave, iz pravljíčnih matečnikov, kjer živi zverina in živina po starem običaju od Adama sem, kamor še ni stopila nikdar človeška noga - čudno, da prihaja od tam rjojenje in mukanje, kakor da se plaši zverina nečesa v svojem večnem domu. In čudno, da se je prebudil letos zelo zgodaj godrnjač medved, da prihaja tur in žuber v bližino vasi, da se šeče po ozimini dolgorogi los.

Zvezde tudi spreminjajo svoj tek. Redke jasne noči, meniš, da se je obrnil ves nebosklon. Vidiš polarno zvezdo na večeru; nebeška tehtnica, Davidov rog, Lele in Polele, vse je na drugem mestu. Zvezde in živali naznanjajo nemir, vojno. Kdaj rjavi Poljakovo orožje? Nima časa. Komaj se je polehla grozna vojna s črnjo, z upornimi Kozaki in Tatari, komaj je zložil kolzar drunke, zgodovinsko pesem o kralju Vladislavu, kako je pobil Turke pri Hotimu - že se kaže nova velika vojna. Gorje posestniku, ki ima lakomnega soseda. Danes mu odorje brazdo te njive, jutri one, pojutrišnjem mu prestavi mejnike pašnikov, dokler gane prežene s posesti.

Tako delajo, tako hočejo delati že vsa leta Šved, Rus, Tatar in Turek s sveto Poljsko. Stara reč je vojna s Švedom, častna vojna s Turki. Kakor lakomna psa se zaganjata Šved in Rus vsak čas na Poljsko, trgata in grizeta, da odščipneta košček mesa od vabeče divjačine. Pa dostikrat si polomita zobe. Bojeval se je Zigmund, boril se je Vladislav, bje se junaški kralj Jan Kazimir. In če nasprotuje ohola litvanska in malopoljska žlahta dobremu kralju, veren, pošten Mazovec je stal vedno zvesto pod njegovim praporjem. Ded in oče mazovskega tlačána sta se bila s svojim gospodarjem zoper Prusa in Šveda, bil se bo sin, vnuk. Dokler stoji Poljska, ne bo zmanjkalo zigmundovk, risank in kopij, junaških src. Dokler stoji Poljska, bo veljal pregovor: "Konj Turek, hlapec Mazurek, sablja madžarska, čapka ogrska - to so najboljše stvari." - in

dokler stoji Poljska, jo bo varovala kraljica Poljske, Čenstohovska Bogorodica.

Teče Visla, prestopa bregove, spremlja in loči se od varšavske ceste, pravi tisočletnim dobravam zgodbe dvorov, gradov in mest, napaja zverino, nosi segnila debela daleč, predaleč od rodne gozda. Megla vstaja - odhaja - kakor žalost od človeškega srca, - megla se razgrne kakor zagrinjalo - se odgrne. Prikaže se ob Visli, dan hoda do Varšave, polje, za njim vasica, nad njo nizki, enonadstropni leseni ali pobeljeni in podzidani plemiški dvor, za njim gaj, za gajem stolpi gradu.

Mazovec, tlačan ali plemič, pozna dvor in grad. Ve, da ni to posestvo ene roke, dasi bi sodil po legi vasi in dvora, da je to grajska pristava. Mazovec ve, da je grad in širina za njim kraljeva starostija, da živi na nji od pamtiveka rodbina Čerskih in odrajuje kralju hiberno, mali davek za kraljeve vojake.

Na pristavi, ki je nekdaj bila res last Čerskijev, pa živi Bojuš Zjemblic, ud male poljske žlahte.

Na Poljskem je bil plemič plemiču, bodisi bogat ali reven kakor brat bratu. Revni brat žlahnič se je obešal na suknjo bogatega, živel pri njem "na laskavem hleba" - to je: na prijateljstvu, ga je spremljal k sejmom in zborovanjem, je glasoval in se bojeval z njim. - A kakor je v vasi pri nas kmetu kmet enak - a je vendar le imovitejši za župana - tako se je razlikovala tudi poljska žlahta, to je plemstvo, po stanu in premoženju v drobno ali malo žlahno in v velikaše, ki so bili gospodarji stotin vasi, bajnega bogastva, ki so imeli vso oblast v deželi kot vojvode, senatorji, kastelani in kanclerji. Ta višja žlahta poljska, ohola in mogočna, je odstavljala in postavljala na zborovanjih kralje, sklepal postave, narekovala kralju vojno ali mir, se je vojevala čestokrat zoper lastnega kralja. Često so poskušali poljski kralji potlačiti v blagor dežele samo voljo žlahte. Toda velikaši, oprti na številno nizko žlahno, ki je živela od njihove milosti, so kralja vselej premagali. Sklenili so celo postavo, da je neveljavno vsako sklepanje zbornice, če se oglasi en sam žlahnič zoper sklenjeno. Sklenili so celo postavo, da ni treba žlahni ubogati kralja, ako se ji zdi, da ni njegova zapoved deželi v korist. Seveda so bili tedaj zborovalci sami žlahnič. Kmet, tedaj tlačan, in obrtnik, revež, nista smela govoriti. Plačati, trpeti in molčati je bila njih usoda. Davke so pritiskali samo na nižje sloje, največ je trpel in prenašal ubogi tlačan.

Velikaši, kakor knezi: Opalinski, Radzivil, Lubomirski, Konecpoljski so pripeljali na deželna zborovanja tisoče nižje žlahte, ki je glasovala zanje. Tej žlahni so darovali po kos zemlje od svojega ogromnega posestva ali ga dajali samo v najem, in tako so navezali oni nase močnoroke in neustrašene prijatelje.

Podobno razmerje je vladalo tudi pred poldrugsto leti med Zjemblicem in Čerskijem. Volodar Zjemblic, sin zelo stare ali obubožane hiše, je živel od prijaznosti starega Kazimira Čerskija. Volodar in mladi Čerski sta bila dobra prijatelja. Pri tatarskem vpadu v Poljsko je rešil Volodar prijatelja sužnosti in smrti. Ranjenega je pripeljal mladi Volodar. Ker se je zagledal Volodar na Poznanjskem v hčerko stare, poštene ali uboge plemiške hiše, mu je podaril stari Čerski pristavo pod gradom, vas in polje okrog nje, gaj za njo, da je imel nevesto kam peljati. Prijateljstvo in medsebojna hvaležnost je vezala tedaj grad in pristavo, bogatega in ubogega žlahniča. Tri rodove je trajalo prijateljstvo. Pa star pregovor pravi, da ne ostane nobena stvar rada preko treh rodov pri hiši. Ko sta se igrala sedanja gospodarja gradu in pristave, sta se skregala večkrat, ko sta se urila mladeniča skupno v orožju, sta se ranila večkrat v jezi, in ko sta se zaljubila v isto gospico, sta šla narazen.

To se je bilo zgodilo tako: Gospa Bjelopolska se je ustavila na svoji poti v Plock pri Čerskijevih. S seboj je imela zalo hčer. Gospa Bjelopolska je bila imovita vdova. Ostala je nekaj dni v gradu in imela večkrat tajne pomenke s Čerskima. Mlada Sofija pa je imela tačas vesele pogovore z mladeničema, ki sta se izkušala pred njo v znanju, v streljanju, v viteškem obnašanju. Pa kmalu je zapazil mladi Čerski, da je Sofija prijaznejša z Bojušem nego z njim, s starostovim sinom. Hotel ga je ponižati pred Sofijo - očital mu je, da sedi samo po milosti

njegovega deda na Zjembličevini - da je daroval ded siromaku. Bojuš je planil na tiste besede, iskal sablje. Pa se je umiril ob Sofijini prošnji, maščeval se je samo z besedo.

"Ti sediš po pogumu mojega deda tu, ki je tvegala svoje življenje za deda bahavega vnuka. A dasi je tvoj rod bogatejši, je večvreden moj, ker je starejši. Mi imamo v svojem grbu, v svojem rodbinskem znaku križ in krono, kar pomeni, da je bil v našem rodu pogan odličnega stanu. Vi pa imate v svojem grbu čapljo - kar pomeni, da so bili Čerski vedno prijatelji regetanja, lovilci žab."

Nato je pozval Čerski Bojuša na dvoboj. Prepovedal je oče, kateremu je potožila Sofija. Bojuš je odnehal, ne toliko radi starostove prepovedi, nego ker mu je razodela Sofijina sobarica, da se boji njena gospica zanj.

Gospa Bjelopolska je odpotovala. Povabila je Čerskija na svoj grad - Bojuš pa je šel sam. Jezdaril je tja dan in teden. Jezdaril je tja, dasi ga je ustavljala mati, mu je branil oče, dasi so mu pravili ljudje, da je izprošena Sofija od Čerskijevih, dasi ga je preziral prejšnji tovariš. Ali Sofija je rdela in bledela kadar je prihajal - to mu je dajalo up - to ga je spodbujalo na drzne načrte. Kar podajo snubcu, ki se ni maral umakniti, črno polivko, kar pomeni, da je odslovljen. Še ne bi bil šel. Prepodila ga je samo vest Sofijina, da naj se ogiblje prepira - ona mora ubogati svojo mater.

Pa pogostoma je gledala mlada starostinja iz svoje okrogle sobe v desnem stolpu na nizki dvor Zjembličev. Gledala je Bojuša, kako hodi v belem sarafanu med tlačani, kako prihaja in odhaja na lov. Bilo ji je hudo, da je ona kriva spora med tako starimi prijatelji. Večkrat je poskušala, da bi pripravila moža, da da dobro besedo užaljenemu sosedu. A starosta ni razumel, je tolmačil krivo njene želje, ji je očital nezvestobo. Sofija ni omenila nikdar več svoje želje. A večkrat se je ozirala še potem na Zjembličevo posestvo. In zavidala je često oni, ki je delala in se trudila sama s kmetijo in otroci, a uživala mir ob strani blagega Bojuša; dočim je starostinja, obkrožena s slugami, trpela večkrat vsled surovosti bahatega moža.

Zjemblic se ni ozrl nikdar v grad. Našel si je pošteno in zdravo ženo v domu malega žlahčiča in živel z njo po postavi božji. Babica, ki prinaša otroke iz Vislinih valov se je oglasila samo dvakrat v starostiji, prinesla je Sofiji Januša in Vando. Bolj pogosto se je oglašala na pristavi. Mateja in Tadeja, Staša in Miša in Vislavo je prinesla. Po pristavi in gaju se je razlegal krik fantov, se je slišal vesel smeh dekletca. Često je gledala Sofija sosedove otroke in želela, da bi bilo prijateljstvo med otroci kakor je bilo med starimi. Snovala je celo po ženski navadi zaroke in ženitve: ker ni dobil Bajuš matere, naj dobi Matej hčer, Januš naj vzame Vando.

Nekoč je bil odšel starosta Čerski na besedo v Varšavo. Gospa Sofija se je pustila premagati od svojega hrepenenja, je šla s svojimi otroki in pestunjo preko grajskega jarka v Zjembličev gaj. Tam se je pogovarjala z dečki Bojuševimi, je vzela v naročje malo Vislavo. Hitro so se seznanili mali sosedje, hitro so zaigrali lov. Ta je trobil, oni gnal, tretji streljal, četrti naganjal pse. Krik je privabil Bojuševo ženo. Povabila je gospo starostinjo na dvor. In prvič je prestopila Sofija prag moža, katerega je ljubila, ko je bil mladenič. Nizek, toda prostoren, lesen in podzidan dvor ji je zelo ugajal. V njem res da ni bilo dragocenih preprog, slikanih sten, ne srebrne posode, ne številne jate družine. Toda bilo je vse čisto in mirno. Stene bele, na njih orožje, na širokih klopeh medvedje kože, strop iz mecesnovih brun je pobarvala starost. V kotu gostilne je visela slika Matere Čenstohovske, pod njo luč, oklepnic. Na poličici nad vrati se je svetila medena posoda, za tramom v kotu je bilo par molitvenikov, pesmi v slavo svetnikov.

"Pri nas ni veselice, kot so to v navadi pri žlahti," je rekla mirnolična in živa gospodinja pristave, ko je prinesla gostom medice in kruha. "Gospa starostinja bi se dolgočasila tu. A jaz imam vreteno, predem s tlačankami, poslušam in pravim pravljice. Mi moramo štediti za otroke in slabe čase, kajti v slučaju vojne pribeži vsa vas za našo naseko, za našo bran. narejeno iz močnih hrastovih debel, prepletenih z vrbovim šibjem, zadelanim z zemljo. To so naši gosti. Starci, žene in otroci najdejo zavetje pri nas. Tako je bilo, je in bo, ako Bog da in sveta bogorodica."

Pokazala je na drobne kroglice v hišnem zidu, na seke sabelj v močnih vratih; na par velikih krogel na dvorišču, čudno igračo otrok in pojasnila: "Spomin prve švedske vojne. Sovražnik, ki se ogne vašega gradu, obišče tem raje našo pristavo."

Tačas je prijezdil Bojuš iz gozda. Dva tlačana sta nesla ustreljenega losa v kuhinjo, otroci so skakali za njim. Bojuš je govoril s starostinjo o starih dogodkih, omenil, da je dobro, kar Bog da, toda človek pričakuje vendar kaj drugega, dokler je mlad. Seveda. Potem se vda, umiri.

Sofija je sklonila glavo. "Da bi se uresničilo otrokom, kar se ni moglo staršem," je rekla tiho. Pogledal jo je bistro in jo prosil pod široko lipo na prostoru pred cerkvijo. Lipa, tako široka, da pleše lahko pod njo petdeset parov. Pravil ji je, kako da so plesali njegovi starši in njenega moža starši pod to lipo, kako je zapel še starosta kot mladenič tu kolamajko, metal čapko v zrak.

"Ločila sem prijatelja, dve rodbini," si je mislila Sofija, "moram ju zopet združiti". Gledala je vasico, komaj dvajset hiš, ki so obdajale zaupno cerkvico. Gledala je polje, ki se vije proti cesti. Ni ga toliko, ne sega tako daleč, da ne bi videla konca. Pač mora presti mati, mora štediti oče. Gotovo pošlje sinove zgodaj na dom premožnega, da se naučé lepih šeg, znanja, pravega življenja. A zakaj ne bi dal saj enega v starostijo? Da bi imel Januš tovariša. Zakaj se ne bi učila Vislava z Vando? Njena otroka bi imela prijatelja za vse življenje, za teže, ki ne prizanašajo nikomur, katere sladi samo zaupno prijateljstvo.

Povedala je starosti, ko se je vrnil, da vlada prijateljstvo med novim rodом Zjembličev in Čerskijev. In ker se razumejo otroci, zakaj bi se sovražili roditelji. Pojasnila mu je svoje želje glede Mateja in Vislave, da bi ju vzela v grad, v družbo svoji deci.

Čerski je pil vse dni zborovanja in ni prespal še pijanosti. Razbesnel je. Vzbudila se mu je stara ljubosumnost, vstala mu je v vinjeni pameti nagla predstava. "Seveda", je hrumel nad Sofijo. "Ti nisi še pozabila Bojuša, razumem, vem, kaj misliš, nevrednica. Beraškemu otroku bi vrgla rada hčer, sina. Pa veš, da hočem jaz, starosta Verski, da prinese Januševo nevesta denar in čast hiši, da pomaga Janušu namesto kanclerja, kraljevega kastelana ali kaj podobnega. Čast in denar hočem ne spletk, slišiš, gospa Sofija."

Z dvignjenimi pestmi ji je trdil svojo besedo. Morala bi bila molčati vinjenemu, pa mu je ugovarjala: "Ali gospod Jan, to so vendar otroci, nič hudega ni, če se shajajo, ko odrasto, morajo tako v svet."

"Morajo, morajo! Da bi le mogel pregnati tega volka s svojimi mladiči iz pristave. Otroci se seznanijo, mladiči se ljubijo - in ti podpiraš, napeljuješ to!"

Besen je vrgel starosta težek nož v Sofijo. Govorili so tedaj mnogo v gradu, družina je raznesla govorico na pristavo: "Gospa je obolela, gospod pije, pripeljala se je gospa Bjelopolska, da je pogovorila skregana zakonska."

Sofija je sedela še bolj pogostoma v stolpu. Starosta je hodil na lov in obiske, zbiral je šumečo družbo v gradu. Jezila ga je ženina hladnost napram njemu. Sklenil je, da mora Bojuš iz bližine, da ne bi grenili njegovi otroci življenja starostnikom, kakor greni Bojuš življenje njemu in Sofiji. Iz pristave mora sosed tekmeč!

Poizkusil je iz lepa. Poslal je oskrbnika k Bojušu, da hoče kupiti pristavo, ki spada sicer po pravici h gradu. Vendar jo plača, odkupi svoje, ker je to čudno, da je eno posestvo v dveh rokah.

"Še eno posestvo bo v eni roki," mu je odgovoril Bojuš. "Boj se Boga, starosta! Trije rodovi Zjembličev so zrastle tu, na svojem, počivajo v cerkveni rakvi. Kako se upaš spravljati plemiča z njegove lasti?"

Starosta je naperil tožbo, dokazoval je, da spada pristava h gradu. Zjemblič je dokazal svojo pravico. Razjarjeni velmož je hotel pregnati s silo neljubega soseda. Hotel je nabrati žlahte in udariti na pristavo, ali vsa mala žlahta je držala z Zjembličem. vsa mala žlahta ni ljubila oholega staroste. Zagrozila je enoglasno, da požge starostove vasi in grad, ako ne pusti svojega brata plemiča v njegovi pravični posesti. Tako je moral odjenjati Čerski. Zdelo se je,

da je pozabil na soseda; samo pljunil je, če je omenil kdo Zjembličevih in gledal je po strani gospo Sofijo.

Teško je prepovedati otrokom občevanje z bližnjimi otroci. Bolj ko braniš in kaznuješ, bolj silijo otroci vkup. Ista stvar je bila med gradom in pristavo. Dečki so se našli pri lovu na zajca, na lisico. Vanda je ubežala večkrat varuhinji, se je poigrala v gaju z Vislavo. Gospa Sofija ni branila, starosta ni videl.

Tako je bilo nekaj let. Otroci so odraščali. Neki dan se je odpravil Bojuš v Varšavo. Vrnil se je resno zadovoljen in odvedel čez nekaj dni materi in bratom Mateja. Spravil ga je k vojvodi Branickemu. Drugo leto mu je sledil Jan - in tako naprej vsi bratje - naposled je morala tudi Vislava od matere: za leto dan v samostan in potem za dvorjanko kneginje Tarnopoljske.

Tudi Januš Čerskijev je moral nastopiti pot do službe in časti. Starosta ga je spravil h kraljevemu kanclerju ,možu, ki ima deželne pečate v roki, ki ima veliko veljavo in moč. Čez par let je prišla tudi Vanda za bratom. "Da si razbistri um, navadi lepih šeg," je dejal starosta, a bilo mu je samo zato, da se zagleda kdo imenitnih plemičev, ki zahajajo h kanclerju, v Vando, da pomaga tako tudi ona bratu in rodbini do visoke stopinje.

Zgodilo se je pa, kar ni pričakoval in kar ni mislil starosta, kar je veselilo in skrbelo gospo Sofijo: Matej in Vanda, Januš in Vislava so se videli pogostoma v Varšavi. Matej je spremljal svojega gospoda h kanclerju, in Januš je zahajal h kneginji Tarnopoljski. Sam oče ga je pošiljal tja. Tarnopoljska je imela nečakinjo, siroto kastelana Plockegapri sebi. Jadviga Vjelicka je bila bogata dedinja in je imela vplivne sorodnike. To gospico si je izbral starosta Čerski za snaho, njenega bratranca vojvodo Tjenšinskega za zeta. Ako bo marala Vanda razvpitega mladeniča, nelepega razuzdanca, tega ni vprašal Čerski. Oče izbere in zapove - otrok uboga. Tako je bilo.

Dasi je prišel starosta večkrat h kneginji Tarnopoljski, dasi je videl tam Vislavo med drugimi deklicami, ni vedel, da je to hčerka njegovega soseda, povedal mu ni tega nobeden, uvaževaje razpor med sosedi.

Ali, ko je opazila Tarnopoljska, da pozdravlja Januš Čerski le prerad hčerko malega plemiča, se je bala, da se razruši osnova med Čerskijem in njo. Poslala je Vislavo domov pod pretvezo, da ji primanjkuje prostora, ker mora vzeti par sorodnic k sebi.

Ne dolgo po Vislavinem prihodu v Zjembličevo je poklical starosta Vando domov. Zdaj so se vrstile v gradu zabave in lovi. Snubači so prihajali in odhajali. Zmajeval je oče, odmikala hčer. Oče, ker ni prekašal nikdo prosivcev Tjenšinskega; hčerka, ker je hotela samo Mateja. In čestokrat je hitela starostova hči preko grajskega jarka do ograje Zjembliške, in čestokrat je stala Vislava pod lipo in se ozirala na cesto pod gradom. Kakor sledi zaljubljeni golob beli golobici, tako sta prihajala pogostoma domov Matej in Januš.

Zjemblic je vedel zakaj. Nasmehnil se je včasih v sivo brado: "Dve posestvi v eni roki, v Matejevi - v Januševi. Sam Bog ve. Vanda je živa, samoglavna kakor njen oče. prečrta gospodu starosti račune. In da hoče živeti v delu in preprostosti - kdo ji ubrani? A Januš, ž njim je druga. On je gospe Sofije mehki sin. A Vislava bo svojega očeta umna hči. Vse se prenese in pozabi.

Vedel je Zjemblic, zakaj prihaja Januš, pa ni vedel starosta. Kakor se nam zgodi pogostoma, da pozabimo na nevarnost, katere smo se bali, da jo pozabimo, kadar nam je najbližja, tako se je zgodilo starosti. Sklepal in trdil je nove in stare zveze, računal, koga naj se drži, da splava na višino, poizvedoval je o naklepih velikašev napram kralju. Tako ni videl raznih znamenj na svojih otrocih, ni uvaževal ugovorov gospe Sofije proti Vandinemu zakonu, ni se menil za Janušove dolge pogovore z materjo.

Tačas pa je prišla pomlad. Črni oblaki so se zbrali zopet nad Poljsko. Marsikateri vitez je hitel k izvoljenki svojega srca, da jo pozdravi, predno gre po častne rane, kruto smrt. Sinovi so pritekali k materam po blagoslov. In križale in kropile so matere svoje sinove, obračale oko na sliko Matere varuhinje.

II.

Sonce noče pogledati izza sivega zastora. Zakaj bi tudi gledalo? Samo žalost uzre na viselski planjavi: Cvetočo mladost, ki se loči od drage duše, krepke može, ki zapuščajo otroke - žene, ki gledajo solzne za možmi. Gredo v bran dežele. In ko se vrnejo, najdejo oropane dvore, požgane vasi. Žene, otroci, kje bodo? kadar se vrnejo. Zakaj bi sijalo sončice, zakaj bi gledalo samo žalost?

V grajskem stolpu stoji dekle. Kakor žareč cvet je. Bujne postave, dolgih kit. A pogleda na pristavo - povesi glavo.

Iz pristave gleda na grad. Bela kakor lilija jezer. Na belem konju, z naglim spremstvom je vihral po deželi kraljev klicaj. Na dvorišče nizkih domov male žlahte, pred gradove velikašev je zataknil visok drog, na njem metla:

"Povelje kralja Jana Kazimira. Pod izgubo plemstva je obvezan vsak odrastli žlahtnik postaviti se nemudoma pod prapor svojega vojvodstva."

Nova vojna s Švedom! Že je privabila vojna z upornimi kozaki lakomnega Rusa. Osvojiti si želi Smolensk, staro poljsko last, katero je vzel Rusiji nazaj Vladislav, oče Janov. Kralj se bojuje ob Vilni z Rusom. Ugodna prilika za drugega lakomnega soseda, da napade Poljsko od nasprotni strani, in uporabil jo je kralj švedski. Karl Gustav X.

Švedska kraljica Kristina se je odrekla prestolu. V Inomostu je prestopila protestantka h katoliški veri, ki ji je nudila, kar je pogrešala v praznem protestantstvu in odpravila se je iz Švedske v Rim, da živi tam samo Bogu. Na švedski prestol je sedel kraljičin bratranec, Karol Gustav.

Kralj Jan Kazimir, ki si lasti po dedu Zigmundu III. pravico do Švedske, kakor si jo je lastil tudi njegov oče Vladislav - Jan Kazimir je posredoval zoper kraljevanje Karlovo.

Razjarjen radi kraljevega posredovanja, nahujskan od poljskih protestantskih prebegov, je prelomil Šved pogajanja za nadaljevanje miru, ki se je bil sklenil med Poljsko in Švedsko za četrto stoletja v Stumsdorfu. Zvezal se je s Friderikom, velikim knezom Braniborskim, vazalom Poljske. Obljubil je knezu, da postane neodvisen od Poljske, ako pomore njemu. Tako sta napadla združena poljske dežele. Zdaj vstani, mazovska žlahta!

In že vstaja, kralju vsakokrat zvesta. Na Zjembličevi pristavi se tresejo deske pod težkim korakom gospodarja in starejšega sina Mateja. Gospa Zjemblicka se kreče z deklami po veliki kuhinji, Vislava veže zlatoglav pas. Moža pa snemata iz stene meče in ščite, pregledujeta, tehtata. Na velikem kamnu brusi Matej orožje, tlačan Gregor obrača, maže, pili. Tlačan je mlad, krepak, on spremlja Mateja, on pojde ž njim v vojno. Zato žarita obema obraza. Veselita se boja bolj kakor plesa.

Nezadovoljno ju pogleduje oče Bojuš. Pretegne močne roke, zravn široke rame. Ha! Kako škriplje orožje, kako opominja Bojuša plesa s Tatarji in Turki, kako ga opominja kletega Šveda. Ubil mu je deda, strica in brata. Še ni poravnan račun z njim. Pa on mora ostati doma, čakati - ko je še trden, močan. Štiri sinovi mu polete, mladi jastrebi, na vojno veselje. Polete kakor ptice v jeseni. Pa se vrnejo vs , kakor se vračajo ptice spomladi? Hrabri so, toda mladi. Šel bi z njimi, varoval bi jih, učil.

Šli bodo v prostem suknu, brez nakita na orožju. Niste bogati, junaki moji, niste bogati. A da padete v sužnost, v ječo, ne bojte se, odkupi vas oče. Še je dedov zaklad shranjen za bran domovine, ni ga našel, ne najde ga lakomni vrag. Lahko bi vam okinčal, sinovi, jermenje, sablje in konje, čapke in koptuše z dragulji. Lahko bi nastopil v vojvodskem blesku, lahko bi se pokazal starosti, bi pridobil njegovo ljubezen - Vislavi moža. A sveta je Zjemblicu dedova beseda, lastna prisega. Še nikdar ni vzela roka Zjemblica za nemarne namene, kar je posvetila pobožna želja domovini. Naj se odičijo sinovi z dragulji hrabrosti in poštenja - hčerka z biseri kreposti, in naj da Bog, kar je namenil. Človek ne more preko svete prisega, preko božje volje. Da le ne nanese nesreča Šveda v hišo, da ne požge dom beguncev v času sile.

"Kaj me gledate tako nevoščljivo, gospod oče Matej?" se nasmeji in nasmeji se Gregor.

Obema se zasvetita vrsti močnih zob, obema žarijo oči kakor risu, kadar gre na plen. Prava mazovska kri! In draži in tolaži Matej očeta:

"Imam gospoda očeta! Rad bi šel. Postavljal bi se s sinovi. A ne pusti gospa mama. Sestra, vas in dom mora imeti varuha."

Oče menca močni roki: "Zdi se mi, da ne mine brez mene."

"Vas srbijo roke, gospod oče. Da. Lahko se zgodi, da ne mine brez vas. Težko, da bi se ne ustavil Šved, če pride tod. A slabo bi bilo, če bi prišel že sem. Bog ve. Naši velikaši so čudni gostaši. Nekateri govore in prigovarjajo, da bi sprejeli Šveda brez boja."

"Na sramotni oder z izdajalci! Naj jim iztrže rabelj peklenski jezik! In naš starosta, ta se družī tudi z njimi?"

"Januš ni zadovoljen z gosti gospoda staroste. Januš je namenjen, da odrine jutri v Varšavo, bržkone se poslovī danes od nas, če ne spregovori pater Česlav, če ne spregovorita gospa Sofija staroste, bo zdaj tako neprijetno zanj doma. Pravijo, da pride Tjenšinjski snubit Vando."

Živa rdečica beži z Matejevega obraza, ko je omenil nehote ime in stvar, ki ga podi iz Varšave na dom - iz doma v boj. Zjemblic udari po muhi, ki se je prebudila na vse zgodaj in pribrenčala od nekod in reče mimogrede:

"Ni Vanda brisača za umazane roke tega vojvode, ki bi moral bežati in bo še bežal preko meje. Vanda je odločno dekle, dasi je mehke matere hči."

"Gospod starosta snuje, kar ni vseč otrokom. Januš ni častilec Vjelicke, ne mika ga bogastvo - obrnil bi rad konja v drug dvor."

"Januš je izvrsten dečko," se razžari stari Zjemblic. "Poznam ga. Ne boji se Šveda, ne Tatarja, ne pusti se prodati ne latinsko, ne francosko, ni lakomen denarja. Njegov rod ni tako star kakor naš. Mi imamo križ, oni pa čapljo v grbu, zato lovijo Čerskiji radi žabe. A da pride gospod starosta, da se pokloni za Vislavo, dal bi jo Janušu. Sicer ne! Pri Bogu, da ne! Svoje hčere ne silim nikomur!"

Matej pogleda očeta in potegne prst po ostrini kratkorokega meča. Ponosen je njegov oče. Trmast. Noče biti slabši od bogatega staroste. Težko, da bi obljubil Janušu Vislavo. Ne preprosi ga, ne preprosi starosta. Ej dobro, da so odprta nebesa, kadar je vojna, ej dobro, da hladi mrzlo železo vroča srca, da ni časa žalovati, kadar se je treba biti.

Bojuš razume in ne razume misli, ki meče tihe sence na sveži sinov obraz. Sede k njemu, jemlje v roko karabelo, palašo, bradiše, stare puške, nove risanice. Kos za kosom jemlje v roko, z ljubeznijo, s čustvom kakor mati dete. Orožje vzbudi spomine.

Bojuš pravi vedno glasneje: kdo je nosil, v kateri bitki, ta ali oni meč, koga je posekal ž njim.

Njegov glas se oživlja, grmi po sobi, po hiši, preko oken. Ustavi lastovice, ki ogledujejo staro gnezdo in se pogovarjajo, kaj bo treba popraviti, ustavi in prikliče gospodinjo, družino, tlačane na dvorišču, pse iz psarne. Vse prihaja, poseda po klopeh, stoji v kotih, poslušā. Celo konji v hlevu slišijo razgreti glas pripovedovalca, ki bje in seče z najdaljšim mečem okrog sebe in pravi, kako se je godilo dedu ob prvem napadu Švedov pred sto leti, kako se mu je godilo v tatarski sužnosti, kako se je bil oče s Turkom, kako se je bil on pri Hotimu, kako je bežal Osman pred Vladislavom, polmesec pred križem.

"Bilo je, kakor da je prišel poslednji dan Poljske. Iz svojih dvanajstih kraljestev je priklical Osman divje konjenike in pešce, da razširijo Alahovo ime in prapor po sveti poljski zemlji. Bilo jih je toliko, da bi zatemnili sončno luč. Šeststo tisoč mož! Evropa je trepetala. In naša vojska tako mala! A pomagala je zaščitnica Poljske! Gazili smo do kolen in ram v turški krvi. Poljak je zadal pogubonosni udarec bohandivi. Vladislav je dobil od papeža posvečeni meč, kanonikat sv. Petra v Rimu - Osman je dobil od svojih janičarjev sek po glavi."

Govori Bojuš. Vse prikliče njegov glas - a ne prikliče hčere, ne prikliče Vislave.

Pod lipo stoji, pod petstoletno. Gole so veje, prazne. Čudna je lipa brez listja kakor dekle brez veselja. A kako naj se veseli Vislava? Ni sonca nad reko. ne zapojō ptice, povešajo se

rakite. Bratje odidejo v bitke, Šved se bliža, prijatelj - Januš - gre z brati. Vandina hišna, mala Tatarka, je povedala, da delajo v gradu velike priprave, da pričakujejo snubcev. Bogate neveste išče starosta sinu, bogatega ženina hčeri. Ah, da ni bogata Vislava! Kaj ji hasne vsa čednost in dobrota, če ji ne da oče Januša, in kaj hasne Vandi vse njeno bogastvo, ker ne dobi Mateja?

"Vislava!"

Pod veje mogočne lipe je stopil mladenič, se poklonil, čapko v roki. Ravna in krepka je njegova postava, svež in izrazit obraz, ponosen nastop. V modrih očeh, ki so se uprle v Vislavo, se je združila radost in žalost. Radost, ker jo gleda tako nežno, tako vitko, kakor lilijo jezer, belega lica, mehkih črnih las, kakor mlada breza v polju se mu zdi. Tako mile so njene črne oči, tako kratka in čista so usta, deviško jasno njeno čelo. Vislava, hčerka Visle! Ti sanj Janušev na dolgih potih, na nevarnih lovih, v družbi lepah gospic. Vislava, prva in jasna zvezda na nebu Januševe sreče, nikdar te ne pozabi mladenič, nikdar ne vzame druge. Krasnejša si ti v svoji preprosti zeleni suknjici, lase gladko podvite, kite prekrižane v zatilniku, biserno nit, pisan trak, Janušev spomin iz Čenstohove, vpletene vanje, krasnejša si kakor Vjelicka v žaru svojih dragotin, v spremstvu svojih slug.

"Vislava!"

"Januš!"

Mnogo so govorile oči, - usta so izrekla samo eno besedo - ljubljeno ime. S tresočim glasom, s sramežljivim nasmehom. Povesile so se oči, vzdih je dvignil prša otrok sovražnih roditeljev, vzdih je hitel pod veje mogočne lipe, ki je videla ples Zjemblicev in Čerskijev, njih prijateljstvo in njih razdor.

Glas Bojušev udari od dvora do lipe: "Nismo postajali, nismo čakali, poiskali smo sovražnika."

Januš zardi. Kaj ne postaja on in čaka, ko mora govoriti, preden ga zaveže očetova beseda, mora skrbeti, da ne uvene lilijin cvet v žalosti.

"Govoriti moram z gospodom očetom, Vislava, oprosti."

"Govori, tam v sobi je."

Vedela je tisti čas, kaj hoče govoriti, in vedela je, da govori zastonj. Gore in doline, nepremostljiva brezna so med nama, Januš, ne moreš prejezditi, ne premostiti: Oče hoče bogato, a naša je ta mala vas, naše pošteno ime. Kakor v pesmi bo Januš: "Mati so rekli: Dajmo jo - oče so rekli: Premalo je ž njo."

"Od srca si mi dobrodošel, gospod Januš," je rekel Bojuš, ko je peljal mladega gosta v svojo spalnico in ga posadil za jelovo mizo. "Ti mi poveš tudi kaj o tej pasjeglavi gospodi, ki ne misli vernemu kralju pomagati zoper nevernike. Rečem ti Januš: "Pravoslavje in protestantstvo, Islam in Talmud, vse hoče pogubiti katoliško Poljsko. Pa nas čuva Marija Devica, kraljica Čenstohovska, Dala bo ona, da bo Poljska ostala luč in up našim bratom, ki vzdihujejo pod turškim jarmom. Ali ti naši velikaši, ki obetajo, da sprejmo Šveda z odprtimi rokami - ti tudi, ti bivoli! V drugih deželah zapoveduje vladar plemstvu, pri nas plemstvo vladarju. Da se ne okrepi vladarjeva moč, mora trpeti moč in ugled krone. Kako je drugod - kako pri nas! Pobit bi bil Turek, ukročeni kozaki, ponižan Rus, da ne ustavlja žlahta kralja pri vsakem koraku. Tako pa se čudi ves svet našim razmeram, našim krasnim svoboščinam, ki dovedejo, povem ti, gospod Januš, Poljsko še v propad. Nisem učen mož, sodim po svoji preprosti pameti, a ta mi pravi, da ne bo dobrega. Če bi jaz moral delati, kar bi hoteli moji tlačani, bi šlo vse narobe, tako je tudi v kraljestvu. Jaz pa pravim tako: Lepa stvar so naše plemiške svoboščine. Potegnili sem že in bi še meč zanje. Ali v rodbini, kjer ne slušajo otroci očeta, ni reda, in kjer ni reda, ni uspevanja. Kdo je ustavil Jana Kazimira pri Berestotki, ko je premagal Kozake in bi jih bil pokončal do kraja? Naši velikaši, ki so zapustili kralja in rešili tako Kozake. Kdo nam je nakopal obisk prijaznega carja Aleksandra? - Naši velikaši. Kozaki so se podali pod njegovo zaščito, on prihaja, da izvojuje njihove pravice, kaj pa! Zato da bi dobil Smolensk, ki ga mami in vabi kakor psa kost.

Naj bo. Ti moraš, gospod Januš, bolje vedeti take stvari. Jaz želim samo, da bi bil Smolensk ljubemu Aleksiju taka kost, ki kliče v pogubo - in našemu Janu Kazimiru v slavo. Naj bi se združilo carstvo in krona, naj bi bila večna slava Poljske!"

Bojuš je dvignil kupo mazovske medice, katero jim je bila prinesla sama gospa Zjemblicka in se umaknila na možev migljaj. Saj je hotel govoriti na samem z Janušem. Vedel je, kaj vpraša, kaj hoče povedati Januš, vendar sta govorila dolgo o političnih rečeh. Oh takih prilikah ne more sprožiti nikdo prve besede.

"Na slavo kralja!" je napil Januš. "Naj bi bila večna njegova in poljska slava, naša sreča! Naj nas varuje zaščitnica Poljske in podi od nas zlo, katero prerokuje gospod Zjemblic. Naj se, če propade kdaj začasno, v kazen naših grehov, Poljska naj se dvigne tem krasnejša! Naj bo vez med severnimi in južnimi slovanskimi brati!"

Gospod Zjemblic! Oprostite da pridem brez očeta, brez poslanikov. Sam moram vprašati, kakor da nimam očeta. Gospod Zjemblic, smem prositi za Vislavino roko?"

Bojuš si pogladi brado in vpraša: "Ve gospa Sofija?"

"Ve in želi. A ne ve moj gospod oče. Tudi ne ve, da hočem v boj. Tjenšinjski ga nagovarja, da bi se sprijaznil s Švedom. Jaz nisem dete, naredim po svojem srcu in prepričanju."

Bojuš si gladi brado, odgovarja premišljeno: "Rekel sem, gospod Januš: Red mora biti v rodbini, družini in državi. Sicer propade vse. Slišim gospod, da ti zbira gospod oče bogato kneginjo. Vislava je, res da, dobrega rodu, mi imamo križ v grbu in dedov naštejemo do Kristusa, naj bo češčen! Ali Vislava ni premožna, in gospod starosta zaničuje svoje sosede."

"Ni meni za premoženje," reče Januš. "Res je, da deluje oče in vse sorodstvo na to, da bi vzel neko gospico iz Plocka, toda jaz povem danes očetu, ako dovoli gospod sosed."

Bojuš vstane, vtakne roke za pas in reče oblastno: "Dam ti Vislavo, gospod Jan, ako jo pride po starem običaju sam gospod starosta prosit. Brez njegove volje ne. Svoje hčere ne silim v nobeno hišo."

"Prosil bom očeta," pravi Januš in mu poljubi roko. "Jutri prideva. Sicer pa grem in si poiščem smrt."

"Kaj smrt," vzklikne stari žlahčič in udari mladega po rami. "Človek mora prenesti, kar mu nakloni gospod Bog. Poljubi roko gospe Sofiji!"

Vislava in njena mati sta sedeli za kolovratom, ko se je poslavljaj Januš samo s pogledom in poklonom. Bilo mu je tako težko srce! Nikdar ne bo Vislava njegova. Zunaj je tako pust dan. lipa otepa svoje dolge veje, od reke prihaja krik divje gosi. Poleti tudi on, žalostni junak, poleti na daljne poljane.

Vislava je zardela, ko se je poklonila Janu. Pa ni hitela izpraševati očeta, kaj da je govoril mladenič z njim. Bila je predobro vzgojena, da bi se vtikala v očetove posle. Tudi gospa Zjemblicheva ni tekala rada k možu, da mu izvije vsako besedo pogovora. Mirno je predla in zapela pesem o junaku, ki gre na vojsko. Mati mu peče kolače, oče mu brusi bradačo, a deklet plače.

Vedno urneje je teklo materino kolo, vedno otožnejši ji je postajal glas: Štiri sine je spremljal na negotovo pot. Že so odrasli, že so vsi v častni službi. Morda se vrnejo pokriti s častnimi ranami, kakor se je vračal večkrat Bojuš - morda nikdar.

Hitreje in hitreje se suče materino kolo, otožnejši je glas - Vislavo zaboli srce. Ona čuti in urneje materino žalost, pa nima še njene moči, v miru izkušene. Vislavino kolo se ustavi, glavnica nežne deklice se nasloni na vreteno.

"Ne joči, Vislava," jo tolaži mati. "Če izgubiš tudi najdražje, pomni, da je minljivo vse posvetno, da smo minljivi vsi, minljiva tedaj tudi naša žalost."

Deklica je pogledala mater. Videla je naenkrat polno plet in žil na zdravem njenem licu, videla je na njem nekaj velikega, svetega: verno vdanost - trdno upanje.

Isti čas je tolažila v gradu bleda gospa starostinja svojega sina: "Vse se prenese, Januš, če